

Видіння є певними натяками, а сни мають вигляд закодованої інформації, яка, зазвичай, передається через символічні образи. Так, задовго до вбивства, Анна бачить видіння, яке пророкує загибель Михайла у лісі:

«Тут щось нечисте... на тебе й на мене, Михайле, – промовила в розірваних реченнях, тулячись тісніше до нього. – Я се виділа тепер!

– Що ти таке виділа?

– Щось страшного, не знаю напевно що! Щось престрашного... закривавлені, вогняні шмати... з двома розжареними, несамовитими очима, що зближались до нас у шаленій шкорості. І так шкоро, як воно летіло до нас ураз із лісом, так само шкоро зникло. Боже, що се могло бути?!

Його пройняла дрож, і він перехрестився. Був забобонний, як батько й мати, як взагалі більша часть люду його села» [5, с. 86], а по своїй смерті Михайло ніби приходить до батька на Святвечір у вигляді вихору: «Надворі неустанно лютувала завірюха... <...> Вітер грав його (Івоніки. – Н. П.) сивим волоссям. Не зважав на те. Витріщившись хвилию в найстрашнішій напруженні в нічну завірюху, крикнув відтак, як за життя сина, але сим разом диким, несамовитим голосом понад розбурхану поверхню піль:

– Ми-хай-ле, твій тато тут!

Кілька хвиль пізніше примчав до нього стовпом високий вихор снігу, вдарився сильно о його груди, пірвав його кусень дороги за собою, покрутився вихром по місці і, тяжко стогнучи, помчався далі у нічну темряву...

З розбурханим волоссям стояв старий батько, прикований до місця, важко дишучи, витріщаючися в напрямі, куди погнався стовп снігу» [5, с. 253–254].

Спостережено, що в основі віщувальних знамень лежать різноманітні символічні знаки. У зазначених передбаченнях негативне значення несе вже сама наявність у них лексем «сльози», «кров», «закривавлені, вогняні шмати», які асоціюються з лихом та нещастям.

Отож, події у повісті О. Кобилянської «Земля» хронологічно охоплюють час протягом двох років. Часовий діапазон твору реалізується через образи ночі, знаки-попередження, природний та календарний час. Проте важливу композиційну функцію відіграють у тексті такі нарративні прийоми, як ретроспекція та антиципація, за допомогою яких розширюється часовий вимір художнього світу. Антиципація на рівні ірраціональності проникає в усі компоненти образної структури твору «Земля», створюючи особливу атмосферу таємничого, гнітючого, очікування чогось жахливого. Ірраціональне мотивує сюжетні ходи та стає засобом розкриття психології окремої особистості та свідомості селян загалом. Саме тому в творі важливе місце займають пророчі видіння, сни та передбачення. Ірраціональні елементи художньої структури твору увиразнюють одну з ключових філософських проблем повісті: проблему підвладності людини фатуму, неможливості змінити власну долю.

Література

1. Батраченко І. Психологічні закономірності професіоналізації та інституалізації праглогічної антиципації. URL: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/journals/2009/NiO_12_2009/psiholog/batr_2.htm
2. Бахтин М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. Москва : Худ. лит., 1990. 541 с.
3. Ванслов В. Естетика романтизму. Київ : Мистецтво, 1966. 402 с.
4. Гундорова Т. Кобилянська – Довженко: навколо «Землі», або Різниця аналогій. *Слово і час*. 1997. №11–12. С. 57–62.
5. Кобилянська О. Вибрані твори. Київ : Дніпро, 1977. 686 с.
6. Позняк Н. Архетип міста і лісу в міфопоетиці М. Ключова та Б.-І. Антонича. *Ритуально-міфологічний підхід до інтерпретації тексту* : [зб. наук. пр.]. Київ : Інститут змісту і методів навчання, 1998. С. 176–186.
7. Ткачук М. Художній нарратив новел Ольги Кобилянської. *Наукові записки Тернопільського нац. пед. університету імені В. Гнатюка*. Тернопіль, 2014. Вип. 39. С. 209–217.
8. Философский энциклопедический словарь / Редкол.: С.С.Аверинцев, Э.А.Араб-Оглы, Л.Ф.Ильичёв и др. Москва : Сов. энциклоп., 1989. 815 с.

Наталія Яремчук, Вікторія Тиршу

Особливості художнього світогляду Олександра Довженка

Олександр Довженко належить до тих діячів, які зробили значний внесок у розвиток кінематографу, літератури, мистецтва. Сьогоднішня світова культура нараховує небагато митців такого широкого дихання й сміливості шукань, які були притаманні цьому письменникові. Олесь Гончар писав: «Олександр Довженкоє одним з тих геніїв, які, осягаючи поглядом життя народу і людство в цілому, не гублять в ньому окрему особистість, понад усе ставлять самоцінність і вершинну красу людини» [1, с. 13].

Осмислення естетичного, філософського, релігійного світогляду письменника знайшло широкий відгомін у наукових роботах багатьох мистецтвознавців, літераторів, та культурологів. Проте особливості художнього світобачення митця на сьогодні є малодослідженими, тому розроблення поданої теми статті становить значний науковий інтерес.

Мета роботи – дослідити своєрідність художнього світогляду Олександра Довженка.

Світобачення видатного митця формувалося під безпосереднім впливом на нього складних колізій соціальної реальності, діячів «Розстріляного відродження», ґрунтовної його опори на розлогізнання з різних галузей науки, техніки і, звичайно, художньої та публіцистичної галузей творчості [4, с. 28]. Світоглядні позиції письменника знайшли своє відображення у його творах, «безмежних і різноманітних, як і різноманітне й безмежне в своєму переможному розвитку життя нашого великого суспільства» [3 с. 110].

Варто зазначити, що Олександр Довженко увійшов в історію не лише як український письменник та публіцист, а й як кінорежисер. Його фільми – справжні перлини кіноіндустрії – й сьогодні не втратили своєї актуальності. Довженка називають основоположником розробки художніх засобів воєнної кінопубліцистики. Для митця кінематографія є справжнім мистецтвом, «мистецтвом реалістичним, мистецтвом надзвичайної емоційної сили, що допомагає формуватися свідомість людини, виховувати її в дусі наших ідей і завдань» [3, с. 113]. Письменник зазначав: «Кіно є вчителем життя» [3, с. 114].

Сюжет більшості творів Довженка канонічний для класики соцреалізму – це боротьба старого й нового життя народу. Але новаторство українського генія полягає в тому, що у суперечці цих двох начал завжди можна простежити присутність третього – вічності.

Працюючи над творами, митець надавав перевагу правдивому зображенню дійсності, а не художньому вимислу, як більшість українських та світових письменників. Олександр Довженко зазначав: «Правду треба піднести високо і нести біля самого серця. Боятися тільки брехні і утрировки. Думати неухильно тільки про велике. Піднести природу до самого себе, і хай Всесвіт буде відображенням твоєї душі» [3, с. 176]. Його правда пов'язана з баченням явища, дії у багатьох просторово-часових параметрах різними суб'єктами відображення [2, с. 40]: «Горобців спитати – скажуть, напевно, що орел погано літає у куцах і коноплях. А як орел за хмарами літає, спитати треба орлину зграю» [1, с. 534].

Із самого дитинства класика українського кіно надихала природа. Письменник писав: «Я завжди думав, що без гарячої любові до природи людина не може бути митцем. Та й не тільки митцем, особливо зараз, коли треба перебудувати майже все – всі міста, коли науці взагалі і зокрема інженерії й архітектурі вперше надана можливість бути вчудовому гармонійному поєднанні з природою на радість людям» [3, с. 55]. Ота благодійність і сприйняття людини в органічному єднанні з нею, як одного цілого, безсумнівно, знайшли своє талановите відображення в усіх художніх творах митця – від оповідань до фільмів. На підтвердження вищесказаного наведемо цитату з автобіографічної повісті «Зачарована Десна»: «Ми жили в повній гармонії з силами природи. Зимом мерзли, літом смаглись на сонці, восени місили грязь, а весною нас заливало водою, і хто цього не знає, не знає тієї радості і повноти життя» [1, с. 17].

Варто також зазначити, що рядки довженківських думок і творів рясніють мотивом антеїзму як риси української душі [1, с. 365]. Сам письменник та кінорежисер виявляє безмірну любов до рідної землі за те, що вона давала йому «хліб і серце, любов і звичаї, і радість творчості, і труд, і велику печаль, і страждання» [1, с. 374]. Україна є у нього в кожному кадрі, у кожному русі його героїв. Половіють жита, вмиваються животворним дощем яблука і кавуни, усміхається сонце після дощу – це зрима краса України, без якої нема Довженка, без якої нема національного митця [1, с. 10].

Основною рушійною силою суспільних змін Олександр Довженко називає народ. У його уяві він є головним творцем матеріальних благ, духовних цінностей, воєнних перемог. Твір «Повість полум'яних літ» письменник замислює як новий сценарій про народ. Письменник зазначав, що не буде він його писати «ні про дважди героїв, ні про трижди зрадників, ні про вождів, що самою присутністю своєю вже прикрашають твір і збуджують надії постановників на безапеляційні путеводні сентенції» [1, с. 329], а напише сценарій «про людей простих, звичайних, що зветься у нас широкими масами...» [1, с. 329].

Оспівуючи життя народу в цілому та кожної людини окремо як найвищу цінність, Довженко з невимовним болем у серці відзначає всю нерозумність тих, хто веде свої народиназагарбання чужих земель, кладучи на плаху голови своїх невинних співвітчизників [3, с. 101]. Він показує, які страждання, яке горе несе війна людині: «Війна – дурна. Жорстокість і всесвітня дурнота, одягшись ватавістичне пір'я, прославлене тисячоліттями книжної брехні і кровожадних дурощів, перетворюють мене в щось гірше, дурніше й страшніше за дикого звіра. Я вже не кажу про таких благородних і достойних пошани тварин, як собака, кінь чи корова» [1, с. 415].

Засуджуючи її (війну), митець водночас розгортає і стверджує мир: «Нам не потрібні солдати. Нам потрібні люди. Досить солдатів», – звучать його слова, як непорушне кредо [1, с. 174]. У його творах війну перемагає мирна праця. Визволена земля, і одразу на ній сіють, і в цій жмені зерна виявляється дійсно більше змісту, ніж у всій фашистській історії. «Життя народу – у жнивах ланів. Воно у

виноградних гронах, в усмішці неба і в сльозах його – дощак і росах, що падають на плоди садові», – визначає сенс народного існування письменник [1, с. 348].

Хоча митець по собі залишив багату творчу спадщину, на жаль, на той час, коли він жив та творив, не міг викласти на папері все те, що було в його думках, про що він дуже хотів написати. Тому усе своє страдницьке життя Довженко прагнув практично хоч якоюсь мірою розв'язати горді ввузол свободитворчості, але не міг. Тому свобода йому уявлялася хіба що у сновидіннях, тай то кайдани з людської діяльності знімає Бог, даючи змогу вільно творити [1, с. 394]: «І я став свободний... І написав для людей, яких я люблю більш за все на світі, правду, всю, без страху, без ложних слизьких, солодких і підлих прикрас, без угодництва, безтупості і без потурання тупості застарілих неуків і холодних честолюбців, безмірно лянних і ненаситних, жорстоких невір і ненавидців людини» [1, с. 397].

Та, не дивлячись на свободу, про яку він мріяв, митець зазначав, що не варто писати абсолютно про все, а треба вміти вибирати, бо «все діло митця – у виборі. Вибір – велика і складна річ, яка потребує строгого аналізу» [3, с. 74].

Отже, ми дослідили особливості художнього світогляду Олександра Довженка, з'ясували, що митець, працюючи над шедеврами, надавав перевагу правдивому зображенню дійсності, а не художньому вимислу, благодійність і сприйняття людини в органічному єднанні з природою, як одного цілого, безсумнівно, знайшли своє талановите відображення в усіх творах митця, основною рушійною силою суспільних змін Олександр Довженко називає народ та засуджує війну, водночас стверджуючи мирну працю людей.

Література

1. Довженко О. Зачарована Десна. Україна в огні. Щоденники. Київ, 1995. 534 с. 2. Мащенко С. Філософські обрії Олександра Довженка. Чернігів: Чернігівські обереги, 2004. 124 с. 3. Олександр Довженко. Про красу: пам'ятки естетичної думки: збірник статей, промов, фрагментів з листів та щоденників [відп. ред. Л. Д. Гоголев, упор. П. Андрощук, О. Колодієва]. Київ: Мистецтво, 1968. 531 с. 4. Пультер С. Вивчення творчості О. Довженка в школі: посібник для вчителя. Київ: Радянська школа, 1970. 160 с.

Наталія Бакланова, Анастасія Мартинюк

Національно-політичні погляди О. Довженка

Вивчення суспільно-політичного та культурного життя України крізь призму діяльності і творчості видатних особистостей в конкретно-історичних умовах сьогодні є актуальним з огляду нівелювання цієї проблематики в радянську добу. Дослідження ролі О. Довженка в збереженні національної культури і творенні соціалістичних міфів наближає нас до розуміння складних стосунків між владою і митцями в умовах тоталітаризму.

Метою даної статті є аналіз головних засад та еволюції суспільно-політичних поглядів О. Довженка на Україну та українців.

В різні етапи життя акценти в поглядах режисера змінювалися: від самотності національної культури в період українізації й утвердження сталінізму на Україні до питання виживання українського народу під час Другої світової війни і боротьби за розвиток національної культури в післявоєнний час. Залежно від змісту і характеру розвитку українського суспільства на різних етапах еволюція поглядів О. Довженком відбувалася відповідно до зміни суспільно-політичної ситуації в державі: звільнившись від царської Росії, український народ отримав шанс самостійно рухатися в своєму розвитку, але перемога більшовицької влади спричинила домінування ідеологічних засад соціалістичної культури. Згідно поглядів Довженка, сама соціалістична культура на теренах України не суперечила існуванню народних традицій, вжиткумови, а мала поєднуватися з національним колоритом і досягненнями народної культури. Позиція О. Довженка щодо законного права українського народу самостійно визначати шлях культурного розвитку не могла бути поширеною в умовах політичного тиску і репресій. Митець не бачив можливості її підтримки, а тому відповідальність за занепад українського народу покладав на владу і чиновників.

Вся його діяльність була присвячена проблемам підтримки і популяризації української культури: боротьбі за право самостійного, окремого від російської, розвитку, необхідності виховання українських кадрів для кінопромисловості, засудженні тенденції до зменшення вжитку української мови і збільшення російськомовного навчання у вузах України, до нехтування народними традиціями в плануванні українських сіл і міській архітектурі, недостатній увазі до розвитку народних ремесел, посилення уніфікації і бідності у побуті тощо. Загалом він займав позицію незгодного з національною політикою уряду, спрямованої проти самоідентифікації національної культури в усіх сферах життя українського суспільства.